

UMEÅ UNIVERSITET

Kyrkböcker

1800-talets kyrkoregister

Med tillstånd från författaren utgår denna skrift från
Ulla Nilsson Jeub (1993): *Parish Records. 19th Century
Ecclesiastical Registers*. Information from the Demographic Data Base.

Ulla Nilsson Jeub (1993/2019)

2019

CEDAR, Enheten för demografi och åldrandeforskning

Innehåll

Om kyrkböckerna	5
Historik.....	7
Den kyrkliga indelningen	10
Den kyrkliga indelningens ursprung	10
Socken, församling, pastorat, kontrakt, stift	11
1800-talets kyrkoboksmaterial	13
Födelseår, födelsedatum, ålder	13
Födelseort.....	13
Dop 14	
Äktenskaplig börd	16
Förlossningsbiträde	16
Kyrkotagning, absolution	17
Lysning	19
Vigsel 19	
Giftoman.....	21
Begravning.....	22
Dödsorsak.....	24
Flyttningar	25
Flyttningslängderna	25
Husförhörlängderna.....	26
Ministeriallängderna	29
By, gård, mantal	29
Hushållstillhörighet	30
Familjeställning.....	30
Civilstånd.....	30
Yrke 31	
Vaccination.....	32
Anmärkningar	33

Husförhörslängderna.....	33
Flyttningslängderna.....	33
Födelse- och dopböckerna	33
Lysning- och vigselböckerna	34
Död- och begravningsböckerna.....	34
Kyrkoplikt.....	34
Konfirmationen och första gången nattvard	35
Nattvard.....	36
Husförhör	37
Betyg vid husförhör.....	38
Litteraturförteckning.....	41

Om kyrkböckerna

Sverige har haft kyrkböcker under fyra sekler och under den tiden har informationen förändrats högst betydligt. Den varierar inte bara från tid till annan utan också mellan olika församlingar och inom en församling, t.ex. vid prästbyte.

De första gemensamma föreskrifterna för kyrkböcker kom med kyrkolagen 1686 och sedan dröjde det ända till 1860 innan det kom nya gemensamma direktiv. Prästerna var därför relativt fria att utforma kyrkböckerna efter eget intresse.

Prästerna ålades att hålla *husförhör* med församlingsborna i syfte att kontrollera läsförmåga och kunskaper i kristendom. Resultaten redovisades i särskilda register, vilka snart liknade årliga folkräkningar. De bildade underlag för flera världsliga uppgifter eftersom kyrka och stat stod varandra nära i det protestantiska Sverige. Utskrivning av soldater, skatteuttag, samt den äldre svenska befolkningsstatistiken hämtade sina uppgifter från församlingsregistren. Böckerna fortsatte att föras även efter det att det allmänna skolsystemet infördes vid 1800-talets mitt. De blev också förebild för den nya kyrkobokföringen som infördes vid sekelskiftet och gällde fram till 1960-talet.

I kyrkböckerna finns åtskilliga anteckningar om en och samma individ. Antalet noteringar beror i regel på hur länge personen funnits i församlingen. Genom att länka samman de separata individnoteringarna erhålls ett integrerat informationssystem. Detaljerade uppgifter om centrala händelser i en människas liv såsom födelse, vigsel barnafödande och död redovisas. Flyttningar mellan hushåll, byar, församlingar och även på utrikes ort noteras.

Genom uppgifter om yrken och eventuella innehav av skattlagda fastigheter kan social status och social rörlighet tecknas. Egenskaper i form av betyg i läsning och förståelse antecknades i längderna.

Församlingsregistren tillåter även att relationer mellan människor fastställs. Familjerelationerna (föräldrar, make eller maka och barn) ger ett omfattande genealogiskt material. Även indirekta släktskap såsom mor- och farföräldrar, syskon och kusiner kan bestämmas.

Genom de s.k. *husförhören* erhålls även uppgifter om när familj och släkt bott tillsammans och vilka som i övrigt ingått i hushållet. En exakt avgränsning av

hushållen är dock inte möjlig. Husförhörslängderna täcker i regel flera år: varje volym omfattar information för fem till tio år. Förändringar i form av in- och utflyttningar och nybildningar av familjer medför svårigheter att avgränsa hushållen i tiden. Kopplingar mellan såväl individnoteringar som släktskapsrelationer kan i regel göras i över 90% av alla fall. Bortfallet är således mycket litet i jämförelse med de flesta familjerekonstitutioner som görs i andra länder.

Vårt informationssystem möjliggör rekonstruktioner av *livsbiografier* på individuell nivå och på familjenivå. Förutsättningarna för analyser av både longitudinell karaktär (t.ex. livsförloppsstudier) och av tvärsnittskaraktär är sålunda mycket goda. Eftersom dessa källor innehåller en sådan mängd uppgifter blir en heltäckande registrering av Sverige omöjlig att genomföra. Ett urval i tid och rum har därför blivit nödvändig. För att i viss mån kompensera forskningens behov av rikstäckande data har Demografiska databasen färdigställt en registrering av statistiska uppgifter på församlingsnivå för hela riket (Tabellverket 1749–1859).

Historik

Den svenska kyrkobokföringen reglerades genom kyrkolagen 1686. De flesta stift hade då redan infört kyrkobokföring. Hur långt tillbaka i tiden kyrkobokföringen sträcker sig vet man inte. Endast under den tid från vilken det finns skriftliga dokument bevarade kan man med säkerhet veta att kyrkobokföring funnits. Det är troligt att redan den medeltida prästen förde anteckningar för att kunna sköta sitt ämbete, men mycket litet av medeltida anteckningar finns bevarade till vår tid.

I de medeltida kyrkomötesstadgarna finns ingenting skrivet om kyrkoböcker i vår mening. Där finns endast angivet att prästen i mässboken skulle anteckna kyrkans och prästgårdens inkomster. Från ett fåtal församlingar finns medeltida ekonomiska anteckningar av denna typ bevarade men de är mycket knapphändiga.

Alla större kyrkor har troligtvis fört anteckningar över sina donationer. Sådana längder, s. k. anniversarium, finns bevarade för en del domkyrkor och för en landsortskyrka, Svinnegarn i Upplands län. Anniversarium firades på årsdagen av en persons dödsdag. Rika och förnäma personer kunde vid sådana tillfällen testamentera jord till den kyrka där de skulle begravas. Detta var en stor inkomstkälla för många kyrkor.

Från reformationstiden finns bevarat förteckningar över de egendomar som kungen beslagtogs från kyrkan. I 1571 års kyrkoordning finns föreskrifter om att förteckningar över domkyrkornas inventarier skulle inrättas och vid sockenkyrkorna skulle prästerna upprätta en liknande förteckning vid tillträddandet av en tjänst. Samtidigt som anteckningar av detta slag började föras i slutet av 1500-talet började man föra sockenstämmoprotokoll och visitationsprotokoll.

När ärkebiskop Abraham Angermannus år 1596 gjorde visitation i Linköpings stift ålade han prästerna att föra kyrkoböcker. Föreskrifterna finns inte kvar, men utifrån de kyrkoböcker som finns bevarade från den tiden kan man göra sig en uppfattning om vad dessa innefattade.

År 1608 uppmanade ärkebiskopen Olaus Martini prästerna att föra böcker över alla dop, vigslar och trolovningar. Johannes Rudbeckius, biskop i Västerås stift, föreskrev i biskopsstadga år 1622 att en bok skulle föras över alla församlingsbor.

Denna s. k. folklängd kom att bli förebild för husförhörslängderna. Liknande bestämmelser kom inom kort i andra stift.

De första föreskrifterna om flyttningsbetyg kom vid mitten av 1600-talet. Noggranna bestämmelser för hur de olika längderna skulle föras finns i Åbobiskopen Johannes Gegelius' den äldre stiftsstadga från år 1666.

Genom kyrkolagen 1686 reglerades kyrkobokföringen. Denna behandlas i olika sammanhang i 1686 års kyrkolag men utförligast i samband med biskopsvisitationen. Prästerna ålades att föra en skriftebok (katekismilängd), som var en topografisk förteckning över alla som bodde i församlingen. Sådana längder, som vanligtvis kallades för husförhörslängder, hade redan börjat att föras i många stift och de var förebilder till de i kyrkolagen föreskrivna skrifteböckerna. Längden upprättades vid de årliga husförhören och skulle vara prästerna till hjälp när de vid biskopsvisitationen skulle redovisa församlingsbornas katekeskunskaper.

Bestämmelserna i kyrkolagen var för den tiden relativt noggranna, men variationer i böckernas förande uppstod ändå, speciellt gällde detta husförhörslängderna. De betraktades som prästens privata handlingar med enda syfte att underlätta dennes ämbetsutövning och slängdes ofta när denne avlidit. När en ny längd lades upp ansågs den gamla vara utan värde och kastades ofta genast. Många gamla längder försvann också vid städning av kyrkan eller prästgården. Nyttillträdande präster beklagade sig ofta över att de inte fick överta någon husförhörslängd efter sin företrädare.

På många håll började man föra fullständiga husförhörslängder först efter mitten av 1700-talet. Med Tabellverkets tillkomst 1749 skulle kyrkobokföringen ligga till grund för befolkningsstatistiken, vilket medförde större krav på husförhörslängderna.

De tidigaste husförhörslängderna hade handskrivna formulär, men från och med 1780-talet infördes förtryckta formulär. Från den tiden fungerar längderna även som matriklar över Sveriges befolkning. En mer genomgripande och systematisk reglering av kyrkobokföringen kom till stånd först efter mitten av 1800-talet. År 1860 faställdes vissa formulär för längderna och sedan kom nya bestämmelser åren 1894, 1910 och 1915. Genom dessa bestämmelser blev prästernas skyldigheter reglerade i detalj.

Kyrkoböckerna, d.v.s husförhörslängder, in- och utflyttningslängder och ministerialböcker var sammanknutna till ett slutet system med vars hjälp prästen kunde utfärda s. k. prästbevis och redovisa befolkningsstatistiken till Statistiska Centralbyrån. För att detta skulle bli enhetligt för hela landet fanns fastställda formulär och föreskrifter. I församlingar, som växte mycket snabbt uppstod det ibland stora svårigheter att föra längderna. Särskilt stora blev besvärligheterna i Stockholms stad. Där fick man redan tidigt övergå till ett nytt system, det s.k. rotemanssystemet.

BILD 1. Exempel på husförhörslängd.

The image shows a handwritten household register (husförhörslängd) from 1856. The document is divided into two main sections. The left section contains a list of households with columns for 'Namn' (Name), 'Ålder' (Age), 'Sex' (Sex), 'Stämning' (Status), and 'Öfverflyttad' (Migrated). The right section is a detailed grid for each household, with columns for 'Namn' (Name), 'Ålder' (Age), 'Sex' (Sex), 'Stämning' (Status), and 'Öfverflyttad' (Migrated). The entries are handwritten in cursive script.

1856		Namn		Ålder		Sex		Stämning		Öfverflyttad	
År	Månad	Ålder	Sex	Stämning	Öfverflyttad	År	Månad	Ålder	Sex	Stämning	Öfverflyttad
1856	Jan	20	M	Gift	Nej	1856	Jan	20	M	Gift	Nej
1856	Jan	18	F	Gift	Nej	1856	Jan	18	F	Gift	Nej
1856	Jan	15	F	Gift	Nej	1856	Jan	15	F	Gift	Nej
1856	Jan	12	F	Gift	Nej	1856	Jan	12	F	Gift	Nej
1856	Jan	10	F	Gift	Nej	1856	Jan	10	F	Gift	Nej
1856	Jan	8	F	Gift	Nej	1856	Jan	8	F	Gift	Nej
1856	Jan	6	F	Gift	Nej	1856	Jan	6	F	Gift	Nej
1856	Jan	4	F	Gift	Nej	1856	Jan	4	F	Gift	Nej
1856	Jan	2	F	Gift	Nej	1856	Jan	2	F	Gift	Nej
1856	Jan	0	M	Gift	Nej	1856	Jan	0	M	Gift	Nej

Rotemanssystemet ersatte systemet med husförhörslängder och användes i Stockholm mellan åren 1878-1926. Staden indelades i 16 rotar. I var och en av dessa fanns en roteman som fungerade som folkbokförare och mantalsskrivningsförrättare. Denne skulle beskriva befolkningsförhållandet i sin rote i början av varje år. Uppgifterna fördes i stora liggare, mantalsskrivningsböcker, vilka är upplagda efter fastighet och innehåller uppgifter om alla som bodde i dessa.

Den kyrkliga indelningen

Den kyrkliga indelningens ursprung

Svenska kyrkans verksamhet är territoriellt indelad. Den territoriella församlingsindelningen eller sockenindelningen är av gammalt datum. Sin nuvarande form fick den på 1100- och 1200-talen i och med att missionstiden övergick till den etablerade kyrkans form. Större förändringar har sedan dess egentligen bara ägt rum i de norra delarna av landet där den kyrkliga organisationen blev utbyggd först under senare tid samt i storstäderna där befolkningstillväxten medförde behov av förändring.

Den svenska församlings- eller sockenindelningens ursprung är oklar. Ordet socken kan härledas ur fornsvenskans ”sokn ” med dess dubbla betydelse ”sökande skara, som söker sig åt samma håll ” eller ”lagsökning ”. Härigenom har det uppstått två teorier om sockenindelningens uppkomst. Enligt den ena betecknar ”socken ” det område vars invånare sökt sig till samma kyrka. Sockenindelningen skulle i så fall komma med kristendomen. Häremot har man hävdats att socken betecknar den territoriella enhet som låg till grund för rättskipningen, skatteväsendet och krigsväsendet redan på hednisk tid. Sockenindelningen skulle i så fall gå tillbaka till en förkristen indelning.

Socken, församling, pastorat, kontrakt, stift

Socken avser alltid en territoriell enhet medan församling kan användas både om territorial- och personalförsamlingar. Flera församlingar kan som förvaltnings- och arbetsenheter förenas till ett pastorat och flera pastorat till ett kontrakt som i sin tur är underavdelning till ett biskopsstift.

Den största församlingen inom vilken pastorn bodde kallades moderförsamling och de övriga annexförsamlingar. En kapellförsamling var en avlägsen del av en församling som blivit utbruten ur moderförsamlingen och hade eget kapell. Om önskemål fanns inom kapell- eller annexförsamlingen kunde domkapitlet tillåta att komminister eller kapellpredikant under pastorns tillsyn hade hand om kyrkobokföringen i annexet respektive kapellförsamlingen.

Församlingarna var under 1800-talet 2570 till antalet och pastoraten 1144. Ett pastorat utgör området för kyrkoherdens ämbetsutövning. De allra flesta pastorat är territoriella d.v.s. utgörs av ett visst distrikt. Bara ett fåtal är icke territoriella, till exempel den tyska och finska kyrkan i Stockholm.

Pastorat med annexförsamlingar fanns i Sverige redan under den katolska tiden men de blev allmänna först efter reformationens införande. För att bereda lågt avlönade kyrkoherdar tillräckliga inkomster stadgade Västerås ordinantia 1527 att där gällan, d.v.s. kyrkoherdens ämbetsområde, var svaga skulle två gäll förenas till ett.

Annexkyrkorna kallades på den tiden många gånger för redkyrkor (ridkyrkor) därför att det ej alltid fanns väg mellan pastoratets kyrkor utan att prästen måste rida till annexkyrkan, när han skulle förrätta gudstjänsten.

Ett pastorat kan omfatta endast en församling, men ofta omfattar det flera. Till areal och folkmängd är pastoraten mycket olika och delas på grund därav i första, andra och tredje klassens pastorat. Första klassens pastorat är stadspastorat och stora landsorts pastorat, andra klassens pastorat är medelgoda pastorat och tredje klassens är svagare pastorat. Tjänsterna i de privilegierade pastoraten söktes ej utan församlingen utfärdade kallelse till ett obegränsat antal prästmän. Från 1883 miste klassificeringen av pastoraten sin betydelse. Från det året blev förtjänst och skicklighet det bestämmande för att erhålla en tjänst och inte som tidigare lärdomsmeriter.

Om tillsättning av prästtjänster skrivs i Nordisk familjebok år 1883:

”Med avseende på kyrkoherdens tillsättning delas pastoraten i regala, konsistoriella och patronella pastorat. Dessutom är 39 prebende pastorat och ett är ärftligt samt tolv är särskilt privilegierade pastorat. Rätt att söka ett regalt eller konsistoriellt pastorat har präster inom stiftet där pastoratet är beläget. Den begränsningen gäller ej för Stockholms territoriella pastorat till vilket präster från hela riket får anmäla sig som sökande. Anmälningarna lämnas till vederbörande konsistorium varefter de tre mest meriterade uppsätts på förslag till proupredikan. Därefter utnämner K.M:t kyrkoherde i regalt pastorat och konsistoriet i konsistoriellt pastorat. Till patronellt pastorat kallar patronus (godsägare eller dylikt) utan föregående ansökan, vem han vill, såvida han är kompetent till kyrkoherde. Dessutom finns ett litet antal regalt-patronella, regalt-konsistoriella, konsistoriellt-patronella pastorat där tillsättningsrätten alternerar mellan Kungl. Maj:t, konsistorium och patronus. Ett prebende pastorat är ett pastorat där kyrkoherdetjänsten medföljer innehavaren av ett visst annat ecklesiastiskt ämbete och därför ej blir mål för för särskild ansökan och tillsättning.”

Ett större eller mindre antal pastorat är förenade till ett kontrakt och detta är underavdelning till ett biskopsstift. Kontraktspresten hade överinseende över kontrakten. Han gjorde årliga visitationer och sände rapporter till sitt konsistorium. Tjänsten tillsattes av biskopen sedan denne inhämtat kontraktisternas, d.v.s. de ordinarie prästerna i en församling, förslag.

Stiftet utgör biskopens förvaltningsområde. Av de nuvarande tretton stiftet går sju tillbaka till den indelning som fanns vid 1200-talets början. Ledningen av stiftet åvilar förutom biskopen i första hand domkapitlet.

Domkapitlet har ett gammalt ursprung. Namnet har uppkommit därigenom att prästerna vid biskopskyrkan i sin dagliga samling i kyrkan (domus=hus) läste ett kapitel (capitulum) ur bibeln.

Biskopen i Uppsala är ärkebiskop och även om ärkebiskopsämbetet i princip upphörde med reformationen är biskopen i Uppsala den svenska kyrkans andlige ledare. Han är den som för kyrkans talan och har till uppgift att viga landets

övriga biskopar. Om ärkebiskopen brukar sägas ”Primus inter peres”, (Den främste bland likställda).

1800-talets kyrkoboksmaterial

Födelseår, födelsedatum, ålder

Anteckning om födelseår och datum finns säkrast i födelse- och dopböckerna. I övriga källor varierar förekomsten mellan olika församlingar och mellan olika tidsperioder. I en del av de tidigaste husförhörslängderna kan istället för födelsedata förekomma personens ålder vid den tidpunkt då längden lades upp. I andra tidiga husförhörslängder förekommer till en början endast födelseår, men på 1800-talet börjar även födelsemånad och dag att förekomma och saknas endast för ett fåtal personer efter 1800-talets mitt. Födelseår och födelsedatum finns på flyttningsattesterna men saknas i regel i flyttningslängderna. Från omkring år 1880 förs i många flyttningslängder födelsedata för män i värnpliktsåldern och från 1890-talet börjar dessa anteckningar att föras även för andra i flyttningslängden inskrivna personer. I en del församlingar, t.ex. Skellefteå landsförsamling, finns dessa anteckningar redan i den första längden från 1830-talet.

I de tidigaste lysnings- och vigselböckerna saknas uppgift om födelsedata. Från omkring 1830-talet börjar brudparets ålder att förekomma, men relativt snabbt övergick man i de flesta församlingar till att ange födelseår och datum. Födelseår och födelsedatum förekommer endast i undantagsfall i död- och begravningsböckerna. I 1800-talets död- och begravningsböcker finns uppgift om ålder vid dödsfallet. I de tidigaste böckerna kan åldersangivelse saknas eller vara felaktig vilket kan konstateras vid kontroll mot födelseböckerna. I mantalslängderna förekommer antingen personens ålder eller födelseåret. Många gånger är endast de två sista siffrorna i födelseåret utskrivna.

Födelseort

Ett barns födelseort är den församling i vars födelse- och dopbok barnet är inskrivet. Detta är i regel moderns kyrkoskrivningsförsamling vid barnets födelse.

Är barnet fött i annan församling än den i vars födelse- och dopbok det är inskrivet kan det i boken finnas anteckning om detta, men i många av de tidigare böckerna saknas ofta dessa anteckningar. Uppgift om födelseort blir vanlig först på 1800-talet.

Ibland kan man i husförhörslängderna hitta barnets födelseort, men om uppgift saknas även i dessa längder är det många gånger nästan omöjligt att få reda på den rätta födelseorten. Enligt föreskriften var prästen skyldig att till moderns hemförsamling skicka en attest om dopet om detta ägde rum i annan församling. Dopet var det primära när denna förordning skrevs och därför innefattar den ej födelsen. Om en attest om dopet även gällde födelsen vet man egentligen inte, förrän man kontrollerat uppgiften mot husförhörslängdens anteckningar. Barnet skulle döpas åtta dagar efter födelsen och därför är det troligt att barnet döptes i den närmaste kyrkan, vilket inte alltid behövde vara hemförsamlingens.

Anteckning om födelseort finns förutom i födelse- och dopboken även i husförhörslängderna och på flyttningsattesterna. I övriga ministerialböcker finns endast i undantagsfall anteckning om födelseort. Anteckning om födelseort i husförhörslängderna har förts från omkring mitten av 1800-talet. Ibland är anteckningen om församlingsnamnet förtydligat med uppgift om län. För barn födda inom församlingen kan även finnas anteckning om vilken by de är födda i.

Dop

Dopet av barn var i början av kristendomen förbehållet biskopen och doprätt tillkom endast katedralen. Så småningom blev varje präst dopförrättare och varje sockenkyrka dopkyrka. Under 1600-talet började man dra bort dopet från kyrkan till hemmet eftersom dopet var en familjehögtid med åtföljande barnsöl. Ytterligare en bidragande orsak till att dopen flyttades till hemmet var den stränga föreskriften om doptidpunkt. Man drog sig för att ta ut det späda barnet så snart efter födelsen. Dop skulle förättas senast den åttonde dagen efter barnets födelse. År 1864 utsträckte sig tiden till sex veckor. Om barnet ej döptes under denna tid kunde det hämtas genom "executionsbetjänten". Denna bestämmelse togs dock bort år 1887.

Inom en viss församling fött barn skulle döpas av dess prästerskap. År 1859 löstes sockenbanden i detta avseende och rätt medgavs då även att anlita annan präst. Enligt medeltida tradition kunde, i nödfall då det var fara för det nyfödda barnets liv och präst ej kunde tillkallas, en lekman, helst manlig, förrätta dopet. Detta nöddop bekräftades senare i kyrkan och man kan kalla detta för att barnet var döpt men ej kristnat vilket skedde vid bekräftelsen, som även ibland kallades för kristningen (konfirmation av dopet).

BILD 2. I födelseboken för Tuna antecknades att bonden Lars Pehrsson i Måhlstas 34-åriga hustru Sigrid Stina Nilsson födde dottern Christina Andrietta den 11 februari. Barnet döptes fem dagar senare, den 16 februari. I den högra kolumnen antecknade prästen de vittnen som närvarade vid dopet och därigenom tog på sig fadderskap för barnet.

1851			
febr.	16	Christina Andrietta född Lars Pehrsson & hustru Sigrid Stina Nilsson	P. Anders Nilsson, Bengt Nilsson, Maria Nilsson Knut Nilsson & hustru, Bengt Nilsson & hustru Lars Andersson, Bengt Nilsson & hustru Maria Nilsson, hustru

I en del glesbygdsförsamlingar till exempel i Västerbotten blev det vanligt att nöddöpa barnen i samband med födelsen även om det ej förelåg någon fara för barnets liv. Från många präster kom klagomål om detta, då dessa gick miste om den avgift som de enligt en viss taxa hade rätt att uppbära för de kyrkliga förrättningarna. Anteckning om dopdatum finns i födelse- och dopböckerna samt någon enstaka gång i husförhörslängderna. I en del flyttningslängder kan finnas en särskild kolumn i vilken finns angivet personernas dopdatum, ej enbart för barn utan för alla personer för vilka prästen har haft uppgift om dopdatum. Då baptisterna vägrade att döpa sina barn saknar många barn i områden med stor

anslutning till baptismen dopdatum. Detta gäller framför allt senare delen av 1800-talet. Dopförsamling är den församling i vars födelse- och dopbok barnet är inskrivet om ej annat finns antecknat.

Ur föreskriften för förande av födelse- och dopbok framgår att ”om dopet förrättas av annan präst eller i annan församling än den som modern är kyrkoskriven i, skall attest om detta sändas till den församling där modern är kyrkoskriven så att dopet kan föras in i födelse- och dopboken”. Osäkerhet om dopförsamling kan uppstå i de fall då attest har blivit avsänd av någon pastor men där uppgift om församlingstillhörighet saknas.

Äktenskaplig börd

I 1686 års kyrkolag fanns bestämmelser för kvinnor som fött oäkta barn om kyrkoplikt och särskild kyrkotagning. Enligt 1734 års lag var utomäktenskapliga förbindelser förbjudna. År 1855 upphävdes kyrkoplikten och ersattes av frivillig enskild skrift, men anteckning om detta skulle göras i prästbetyget. Först år 1917 upphävdes 1855 års förordning och därmed försvann helt den gamla kyrkoplikten för mödrar som fött barn utom äktenskapet.

Anteckning om äktenskaplig börd finns i födelse- och dopböckerna, husförhörslängderna, på flyttningsattesterna och någon gång i död- och begravningsböckerna. I födelse- och dopböckerna börjar anteckningen att förekomma från mitten av 1700-talet. Anteckningen är då ”oä, oäkta eller nothus” (latin för oäkta) skriven efter namnet. I böckerna från slutet av 1800-talet finns särskilda kolumner för avprickning av äktenskaplig börd. I husförhörslängderna förekommer anteckningen ”o.ä.” eller ”oäkta” i namnkolumnen eller i vänster marginal. Anteckningen om trolovningsbarn kan också finnas antingen i namnkolumnen eller i anmärkningsfältet och är av typen: ”trolovningsbarn, född före äktenskapet, (f.f.ä), ante nupteas”.

Förlossningsbiträde

Att biträda vid en förlossning var enligt en föreskrift från 1856 förbjudet för annan person än examinerad barnmorska. Överträdelse medförde böter. Undantag var

de fall då barnmorska eller läkare ej kunde anlitas. Barnmorskorna utbildades i särskilda, av staten bekostade, skolor i Stockholm, Lund och Göteborg. Kursen var fördelad på två terminer och sträckte sig över minst nio månader. De lärde sig förutom förlossningskonsten även barnavård och att öppna åder, koppa, sätta blodiglar och ympa skyddskoppor. Efter kursen hölls avgångsförhör och eleverna fick barnmorskebrev. Barnmorskan kunde sedan gå en kurs för instrumentalförlossning vilket antecknades i barnmorskebrevet och berättigade till utövande av operativ förlossningskonst.

Anteckning om förlossningsbiträde finns i födelse- och dopböckerna från omkring 1860. Anteckningarna förs i marginalen eller i en för annan variabel avsedd kolumn tills dess att böckerna får en egen förtryckt kolumn för förlossningsbiträde. Anteckningen är ”Ex ” för examinerat förlossningsbiträde och någon gång ”Oex” för oexaminerat. Anteckningen ”barnmorska” eller ”utan barnmorska” förekommer också. Någon gång förekommer även barnmorskans namn.

Kyrkotagning, absolution

Kyrkotagning eller kyrkogång kallas den kyrkliga ceremoni genom vilken en kvinna, som fött barn, åter inträdde i församlingens gemenskap och fick utöva sina rättigheter som församlingsmedlem. Kyrkotagningen anmäldes antingen i förväg på pastorsexpeditionen eller samma dag då den skulle förrättas. Meddelandet lämnades alltid av kvinnans make. Kyrkotagningen skedde i hela landet mellan fyra och sex veckor efter förlossningen med hänvisning till Jungfru Marias kyrkogångsdag. Mödrarna kyrkotogs gärna just på kyndelmässodagen. Att kyrkotagningen skedde sex veckor efter nedkomsten har sin egentliga förebild i de gammaltestamentliga föreskrifterna om 40 dagars orenhet.

Mödrarna ej var tillåtna att arbeta utomhus före kyrkotagningen och eftersom många fattiga kvinnor ej kunde bli borta från arbetet så länge, förordade kyrkolagsförslaget 1846 att kyrkotagningen skulle tillåtas efter fyra veckor, men först år 1866 antog riksdagen detta beslut. Vanligen förrättades kyrkotagningen före gudstjänsten i samband med söndagens högmässa. Efter införandet av föreskriften om att dopet kunde uppskjutas ända upp till sex veckor efter födelsen (1864) blev det vanligt att kyrkotagning och dop ägde rum samtidigt och då

förrättades först kyrkotagningen i ett avskilt rum och därefter fick modern gå in i det rum där dopgästerna väntade.

Enligt gammal tradition har kyrkotagningen utförts vid kyrkdörren. I en del fall i mittgången i kyrkan. I båda dessa fall flyttades kyrkotagningen senare fram till altaret. Prästfruarna var i regel de som först kyrkotogs vid altaret liksom även folk från de högre skikten. Bland motiveringarna till att flytta kyrkotagningen från dörren till altaret märks bland annat omsorgen om kvinnornas hälsa. Det var kallt och dragigt vid kyrkdörren. Dessutom uppfattade mödrarna det som en skam att ha kyrko-tagningen vid dörren där det var brukligt att bestraffa och avlösa brottslingar. Vid kyrkotagningen knäböjde kvinnan över en särskild kyrkotagningspall varvid prästen läste kyrkotagningsbönen och därefter tog henne i hand och uttalade en slutönskan. Den avgift som skulle betalas vid kyrkotagningen försvann på 1860- och 1870-talen.

Ogifta mödrar kyrkotogs icke utan skriftades. Detta skedde ofta på vardagar eller efter gudstjänsten. Prästen tog inte ogifta mödrar i hand och dessa fick knäfalla på golvet eller på en oklädd pall, medan man använde en klädd pall för äkta hustrur. Under senare delen av 1800-talet uppluckrades kyrkotagningsleden i mellersta och norra Sverige, vilket får ses i sammanhang med andra förändringar i samhället exempelvis frikyrkligheten, industrialiseringen och befolkningsomflyttningar.

Anteckning om kyrkotagning och absolution finns i födelse- och dopböckerna och någon gång även på flyttningsattester och i husförhörslängderna. På flyttningsattesterna och i husförhörslängden finns i regel endast anteckning om att kvinnan ej blivit kyrkotagen eller absolverad. Dessutom finns i husförhörslängderna för trolovade anteckning om att de kyrkotagits såsom någons fästevinna. I födelse- och dopböckerna finns anteckning om kyrkotagning och absolution under 1800-talet. När anteckning börjar förekomma kan variera något mellan olika församlingar men i regel finns anteckningar före 1850. Mot slutet av 1800-talet upphör i många församlingar anteckning om absolution av ogifta kvinnor och dessa får en anteckning om kyrkotagning istället. Samtidigt minskar anteckning om kyrkotagning av gifta kvinnor för att helt och hållet upphöra vid sekelskiftet.

Lysning

Flertalet av de svenska landskapslagarna har påbud om lysning. De utförligaste bestämmelserna finns i Upplandslagen där det heter:

”... prästen skall tre söndagar i kyrkdörren kungöra att dessa hjon är fästa enligt landets lag och att de vilja efter kyrkans rätt sammanvigas. Om någon kommer under lysningstiden som känner något hinder i detta mål, genom köttslig frändskap eller andligt skyldskap eller genom att han eller hon har varit fäst vid någon annan eller något annat som kan hindra hjonelag, då får prästen ej sammanviga dessa förrän detta mål är prövat. Kommer inget hinder under denna tid då må prästen sammanviga dem”.

Lysningen skedde enligt gammal sedvänja endast i den församling där kvinnan var kyrkoskriven och därför infördes hinderslöshetsbetyg för att styrka mannens behörighet, då han var från en annan församling. Detta ersattes sedermera av äktenskapsbetyg. Lysning medförde rätt till vigsel inom fyra månader efter sista lysningsdagen, men hade ingen verkan utöver denna tid. De äldsta bevarade lysnings- och vigselböckerna i Sundsvallsregionen är från slutet av 1600-talet. De tidigaste är enbart vigselböcker, men i regel börjar under senare delen av 1700-talet även att föras lysningsanteckningar. I de flesta församlingar har 1800-talsböckerna både lysnings- och vigselanteckningar.

Anteckning om lysning finns i den församling där lysningen har blivit verkställd. Har lysning och vigsel ägt rum i olika församlingar sändes attest om lysningen till vigselförsamlingen och om vigseln till lysningsförsamlingen. I lysningsboken finns oftast uppgift om den första lysningsdagen men ibland kan alla tre dagarna vara inskrivna eller den första och den sista.

Vigsel

I fråga om borgerliga rättsverkningar var vigseln betydelselös ända fram till år 1734 då den världsliga lagen helt och fullt accepterade den kyrkliga vigseln som enda rättsgiltiga formen för äktenskap. Dessförinnan gällde den gamla landslagsrätten om att mannen blev hustruns målsman sedan de legat tillsammans en natt. Från och med år 1863 infördes rätt till borgerligt äktenskap för giftermål mellan mosaisk trosbekännare och medlem av svenska kyrkan eller

annat religionssamfund. År 1873 fick det borgerliga äktenskapet, som också kan kallas civiläktenskapet, en något mera vidsträckt användning. Den borgerliga myndighet inför vilken den borgerliga vigseln ägde rum var i staden magistraten och på landet kronofogden.

Hur vigseln gick till i vårt land på landskapslagarnas tid vet vi mycket lite om, då så gamla ritualer ej är bevarade. Man kan genom till exempel franska ritualer följa hur vigseln omvandlas från en borgerlig till en kyrklig akt. Vigselakten hade ett moment framför kyrkodörren där brud och brudgum förklarade att det av fri vilja önskade ingå äktenskap med varandra. Detta kallas konsensusförklaringen. Efter konsensusförklaringen välsignade prästen ringen och den sattes på fingret. När prästen välsignat brudparet var akten framför kyrkdörren slut och prästen förde brudpar och brudfölje in i kyrkan där brudmässa och välsignelse av bruden följde. Reformationen innebar ingen större förändring av vigsleritualen. Vigseln var fortfarande delad i två akter, en vid kyrkdörren och en inne i kyrkan men vigsleritualen var avfattad på svenska. Först i 1614 års handbok förlades hela vigselakten till kyrkorummet. Vigseln har i stort bevarat den utformning den fick i denna handbok.

Anteckning om vigsel finns i lysnings- och vigselboken, husförhörslängden och på flyttningsattesten. Någon gång kan anteckning även finnas i flyttningslängden. I födelse- och dopboken kan finnas anteckning om föräldrarnas vigseldatum. I husförhörslängden finns en speciell kolumn för vigseldatum. I kolumnen finns ibland även anteckning om vilken vigsel i ordningen det gäller. I husförhörslängderna finns i regel från omkring 1860 även en kolumn för äktenskapets upplösning. I kolumnen finns datum för när personen ifråga blivit änka eller änklings. Har äktenskapet upplösts genom skilsmässa finns dessutom anteckning om detta i anmärkningsfältet.

BILD 3. *Den 10 oktober 1841 tog Lars Persson i Måhlsta ut lysning med bonddottern Sigrid Stina Nilsson från Runsvik. Den 7 november gifte de sig. Lars var då 25 år och Sigrid Stina 24 år.*

1844

7	12	Gift. Peter Hallén, Valljärn	27	} Kyrklyst.
		oh Gift. Ingrid Maria Hansdotter	27	
7	24	And. Svingens Jonas Persson vid Malgö		} inga i Skand.
		oh Gift. Mikla Ekdöt i Torp		
3	23	Gift. Erik Blomquist fr. Torva	63	
		oh Gift. Gustaf Petrus B. i Rade	63	
10	7	And. Jan Peter Larsson i Bergom	23	
		oh And. Greta Cajsa Ekdöt i Wjula	28	
10	29	And. Jan Andersson v. Malgö	21	
		oh Gift. Magdalena Wilhelmina Groth ibid	27	
10	7	And. Lars Petrusson i Mälsta	25	
		oh And. Ingrid Maria Nilsson i Skand.	24	

Giftoman

I det fornsvenska samhället var äktenskapet ett ekonomiskt avtal mellan två ätter. Giftomannen hade härvid en betydelsefull roll. Mannen och kvinnan kunde ej handla efter eget gottfinnande. Mannen förde sin egen talan, men var beroende av sina släktingars råd. Kvinnans talan fördes av giftoman, vilken i regel var hennes far eller någon annan nära anförvant. Om fadern ej levde och andra manliga anförvanter saknades, kunde även modern vara giftoman. Ogift kvinna betraktades som omyndig ända fram till 1863. Kvinnans samtycke till äktenskapet var ursprungligen inte nödvändigt. Hon kunde t. o. m. ges bort mot sin vilja. Det var giftomannen som bestämde över hennes framtid.

I det system som den äldre äktenskapsrätten byggt upp utgjorde giftomannaskapet själva ryggraden. Kyrkan ville ej med tvång omvandla det germanska giftermålet med giftoman till en kyrklig akt där prästen övertagit giftomannens roll. Kyrkan tog upp denna hedniska sedvänja eftersom den inte

stred mot kyrkans lära. I östgöotalagen finns rester av en gammal uppfattning att rätten att ge bort bruden ej tillfaller prästen utan giftomannen. Som bekräftelse på att han givit denna rätt till prästen skulle giftoman själv vara närvarande vid vigseln. Så småningom när kvinnan fick en med mannen mer jämbördig ställning blev fästningen inte ett avtal om kvinnan, utan ett avtal mellan mannen och kvinnan. Under dessa förhållanden var giftomannen egentligen överflödig men den gamla formen bibehölls fram till slutet av 1800-talet.

Anteckning om giftoman finns i lysnings- och vigselböckerna fram till slutet av 1800-talet, varefter anteckningen i kolumnen ofta är av typen "kvinnan myndig". Giftomannasamtycke var antingen muntligt eller skriftligt. Vid skriftligt bifall anges även ibland datum för detta bifall.

Begravning

Inom den kristna kyrkan har seden att jorda den döde varit vanlig från äldsta tid. I kyrkoordningen 1571 uteslöts vissa kategorier från kristlig begravning, nämligen självspillingar, dråpare som dött oavlösta, de som försmädat Guds rena ord och sakramenten och de som fått en bråd död i uppenbara laster. Under 1600-talet utvidgades systemet och fick en annan karaktär. 1700-talsteologen Baetler beskriver systemet med nesliga begravningar. Han skiljer på hederliga eller ärliga begravningar och nesliga begravningar. De senare uppdelar han i de mest nesliga, mindre nesliga och de minst nesliga s. k. begravningar i stillhet. De mest nesliga begravningarna förrättades av skarprättare i skogen eller på galgbacken. Självspillingar, som av berätt mod förgjort sig, skulle ingalunda komma till kyrkogård, de andra till vederstyggelse, utan av skarprättare föras till skogs och där nedgrävas. Hade självmordet skett i huvudsvaghet, raseri eller annan sådan vanda, fingo de döda hanteras av annat folk och begravas.

De mindre nesliga begravningarna skedde på kyrkogården, dock avsides och utan biträde av präst. Norra sidan av kyrkogården ansågs såsom mindre hederlig. De minst nesliga begravningarna förrättades av prästen i kyrkan eller på kyrkogården, utan klockringning och procession och med helt få ceremonier. Detta system med nesliga begravningar låg helt under världslig rätt och var således ett led i gällande strafflagstiftning.

Missgärnings- och straffbalkars bestämmelser om brottslingars begravning upphävdes genom 1864 års strafflag. Samma år fick kyrkolagen en paragraf enligt vilken de till döden eller till livstids straffarbete dömda förbrytare, som dog i fängelset, skulle begravas i stillhet på närmaste begravningsplats. Med 1908 års kyrkomöte upphävdes bestämmelsen om begravning i stillhet för dem som tagit sitt eget liv. Bestämmelsen behölls för dem som blivit avrättade eller dödats under förövandet av grovt brott. Nyfödda barn, som ej blivit döpta innan de avlidit mullkastades; 1811 års handbok talar om dödfödda och odöpta barns begravning, varvid den vanliga begravningsformeln lästes, därefter Fader Vår och Välsignelsen.

Anteckning om begravningsdag och begravningsort finns i död- och begravningsböckerna och någon enstaka gång i husförhörlängderna. I en del död- och begravningsböcker för 1700-talet finns ej begravningsdatum. I regel har alla 1800-talsböcker detta datum.

I föreskrifter för förande av död- och begravningsbok skrivs att rätt anteckningsort för dödsfall och begravning är den församling där personen senast varit kyrkoskriven. Dödsfall och begravning antecknas i regel också i den församlings död- och begravningsbok där dödsfallet respektive begravningen ägt rum. Det förelåg också en skyldighet för prästen i den församling där personen dött att sända en attest om detta till prästen i personens hemförsamling.

I en del böcker finns två datum, ett för begravningen och ett för bisättningen. Med bisättningsdatum avsågs antingen datum då den döde fördes till bårhuset eller datum för gravsättningen om jordfästningsceremonien inte ägde rum samma dag.

BILD 4. Den 4 maj 1885 avled änklungen och förre bonden Lars Persson i Målsta vid en ålder av 72 år 9 månader och 2 dagar. Dödsorsaken var okänd för prästen, men den höga åldern hade säkert något med saken att göra. Lars Persson begravdes den 17 maj.

Inskrivnings- nummer.	Döds-		Begravnings-		Kön.		De aflidnes namn, stånd, embete, yrke, heme- vist, nationalitet och trosbekännelse (om främ- mande), samt, för minderårige, föräldrars namn, yrke och hemevist.	Tillhör- Ålder.	Ålder vid dödsfallet.			Ogift, gift, enkling, enka.
	månad	dag.	månad	dag.	m.	q.			År.	mån.	dag.	
25	5	4	5	17	1		Förre Bonden Lars Persson i Målsta		72	9	2	Enkling

Dödsorsak.	Enligt betyg No.		Döde i vålgörenhets-, sjukvårds-, starff- anstalt, annorstädes (allt utom församling- en) utomlands.	Föto uti Huv- förteckningen.	Särskilda anteckningar.
	af läsare	af bror- söner			
Målsta				202	
Obekant					

Dödsorsak

Från 1749 ålades prästerna att föra dödsorsaksstatistik. För att kunna återge församlingens alla dödsfall i de dryga trettioalet rubriker av dödsorsaker som fordrades behövde prästerna ett visst minnesstöd. Det blev därför naturligt för flertalet präster att föra in dödsorsakerna i dödboken trots att detta inte fordrades från vare sig domkapitlet eller världsliga instanser.

Primärkällan, dödboken, har ett mycket mer varierat register av dödsorsaker än vad tabellverkets innehåller. Man kan i primärkällorna tydligt känna igen de sjukdomar som namngavs och beskrevs i samtidens läkarböcker. Från 1831 befriades prästerna från att föra dödsorsaker. Enligt 1860 års cirkulär över dödböckernas förande fastslås att dödsorsakerna ska föras i städerna men att landsbygden alltjämt befrias därifrån. Städernas dödsorsaker skall emellertid anges av examinerade läkare och särskilda kolumner för läkar- och barnmorskeutlåtande införs i de nu förtryckta och enhetliga formulären.

De äldsta begravningsböckerna har ej anteckning om dödsorsak men från 1790-talet blir det allt vanligare att anteckna detta. Dödsorsaken är många gånger till exempel okänd sjukdom eller ålderdomsbräcklighet. Endast sällan är dödsorsaken skriven på latin och då ofta bara för personer som avlidit på sjukhus.

I husförhörslängderna finns endast i undantagsfall anteckning om dödsorsak och i övriga längder saknas i regel sådana anteckningar. I en del böcker finns en siffra skriven ovanför dödsorsaken. Det är den siffran som dödsorsaken har i mortalitetstabellernas förtryckta formulär. I dessa prickade prästen av de dödsorsaker som församlingsborna avlidit av under det gångna året och genom att skriva upp siffran för dödsorsaken i dödboken förberedde han arbetet med att fylla i tabellen, som han i slutet av året skulle skicka till tabellverket.

Flyttningar

Då en person skulle flytta från en församling till en annan måste flyttningsattest begäras från prästen i hemförsamlingen. Attesten skulle sedan inom fjorton dagar lämnas till prästen i inflyttningsförsamlingen. Dessa attester var från början handskrivna och hade mycket varierande utformning men blev så småningom standardiserade med tryckta formulär. När prästen skrev ut eller tog emot en flyttningsattest antecknade han flyttningen i husförhörslängden och i flyttningslängden. Flyttningsanteckningar finns förutom i flyttningslängderna även i husförhörslängderna. I övriga ministerialböcker förekommer flyttningsanteckningar endast sporadiskt.

Flyttningslängderna

I flyttningslängderna finns angivet till eller från vilken församling flyttningen ägde rum. Församlingsnamnet är ibland förtydligt med länsnamnet. I de äldsta längderna fattas många gånger flyttningsort och den enda information man fört är antalet personer som flyttat in i eller ut ur församlingen.

BILD 5. Den 4 november flyttade Lars Perssons dotter Kristina Andrietta till den närliggande församlingen Attmar.

1882		86					
Läsnummer.	Attestens datum.	Pålo uti Föreläsningsboken.	De utflyttades namn, stånd, embete, yrke.	Ställe hvarifrån utflyttad.	Ort hvarthän utflyttad (sockna i lön, stad)	Markn.	Qvintalen.
113	4/11/1869		Kristina Andrietta Larsdotter, Husbon	Mälby	Attmar		1

I de flesta flyttningslängderna finns dessutom datum för flyttningen. I en del böcker finns två datum, ett datum för utskrift av attesten och ett för flyttningen. I inflyttningslängderna finns dessutom anteckning om personer som dött i församlingen, men vilkas kyrkoskrivningsort varit okänd. Dessa personer skulle enligt ett kungligt formulär skrivas in i församlingens död- och begravningsbok men också i inflyttningslängden med hänvisning till dödboken. Om en utflyttningsattest hade blivit uttagen och flyttningen aldrig blev av återlämnades den till prästen, som då antingen skrev in den i inflyttningslängden med en anteckning i anteckningsfältet att det rörde sig om en återlämnad utflyttningsattest eller också strök han över utflyttningen i utflyttningslängden.

Husförhörslängderna

I de allra tidigaste husförhörslängderna finns i regel inte konsekvent förda flyttningsanteckningar. Ofta började man föra utflyttningsanteckningar i nattvardskolumnerna. Namnet på församlingen eller byn, vid flyttningar inom församlingen, skrevs i nattvardskolumnen för det år flyttningen ägde rum. Omkring 1820 fick husförhörslängderna ett nytt formulär med kolumner för in- och utflyttning.

Flyttningsanteckningarna är för flyttningar mellan församlingarna ett församlingsnamn, ibland förtydligt med länsnamnet och för flyttningar inom församlingen med ett bynamn eller hänvisning till den sida i husförhörslängden där personen skrevs in efter flyttningen eller var skriven före flyttningen. För

flyttningar mellan olika församlingar finns i regel också år och datum för flyttningen samt flyttningsattestens nummer. För flyttningar inom församlingen kan tidsangivelse saknas eller omfatta enbart ett årtal. Hur flyttningsanteckningarna är förda varierar dock mycket mellan olika församlingar samt inom samma församling under olika tidsperioder.

Då en person flyttat har namnet blivit överstruket. Har personen flyttat tillbaka till samma boställe, så att han blir skriven på samma sida igen, har prästen istället för att skriva om personens namn på en ny rad dragit en prickrad eller ett vågstreck under det överstrukna namnet. Vid en ytterligare utflyttning ströks prickraden och vid nästa inflyttning gjordes en ny prickrad under den gamla. På detta vis kan samma person ha varit skriven flera gånger på samma sida och rad.

I Attmar har förutom systemet med prickrad även använts ett system med parenteser. Då en person flyttat ut från församlingen har personens namn satts inom parentes. Vid en återinflyttning som föranlett en inskrivning på samma sida har en omvänd parentes satts runt den förra. Vid ytterligare en utflyttning har en något större parentes satts runt de tidigare. Detta system kombinerat med prickrad gör att personen kan ha varit inskriven ett flertal gånger på samma sida och rad.

Giftermål, övertagande av hemman eller dylikt, gör att en persons sociala status förändras och detta föranledde en omplacering av namnet på sidan. Många gånger behöver en verklig flyttning ej ha ägt rum utan omskrivningen är endast ett sätt att markera en förändring i personens sociala status. Dessa flyttningar markeras ofta med orden infra ("se nedan") och supra ("se ovan") i flyttningskolumnerna.

En husförhörslängd skrevs om efter ungefär 5–10 år. I den gamla boken finns ofta en anteckning om vilken sida i den nya boken personen skrevs in på och i den nya boken finns anteckning om från vilken sida i den gamla boken personen är överskriven. Dessa anteckningar finns i in- och utflyttningskolumnerna.

BILD 6. Husförhörslängden sammanfattar de flesta uppgifterna i kyrkböckerna. På sidan 136 i längd AI:13 antecknades Lars Perssons hela hushåll. Här står han tillsammans med sin hustru, fyra döttrar och två söner. Längre ned på sidan återfinns hans åldriga moder Marta Jansdotter samt mågen Henrik Persson med hustru och son. Längst ned på sidan ser vi de fyra drängar som, vid skilda tidpunkter, hade tjänst på gården.

136 *Mälsta*

Förnamn, efternamn, yrke och tillhörighet (barnbarn, svägerska och föräldrar), samt tillhörighet (för förnamnet) (se förnamnets betydelse)

	År	Födelse		Ålder		Ej tjänst		1854
		År	Månad	År	Månad	År	Månad	
Lars Persson, Bönade	1815	28	Jan	1860	44			
M. Jansdotter, Bönade	1817	6	Apr	1860	43			1857
M. Jansdotter, Bönade	1817	25	Apr	1860	43			
M. Jansdotter, Bönade	1819	20	Apr	1860	41			
M. Jansdotter, Bönade	1817	14	Apr	1860	43		1812	
M. Jansdotter, Bönade	1813	9	Apr	1860	47			1817
M. Jansdotter, Bönade	1817	18	Apr	1860	43			
M. Jansdotter, Bönade	1812	6	Apr	1860	48			1857
M. Jansdotter, Bönade	1833	21	Apr	1860	27		1857	1857
M. Jansdotter, Bönade	1813	25	Apr	1860	47			
M. Jansdotter, Bönade	1817	14	Apr	1860	43			
M. Jansdotter, Bönade	1816	22	Apr	1860	44		1815	
M. Jansdotter, Bönade	1816	15	Apr	1860	44		1813	

I de flesta längher finns flyttningssanteckningar endast för den period som länghen löper över. I en del längher finns dock inflyttningssanteckningar från tidigare längher. Årtal för dessa flyttningar förekommer sällan varför man måste gå tillbaka till tidigare längher om man vill veta om flyttningen ägt rum under den aktuella länghens tidsperiod eller tidigare.

Ministeriallängherna

I ministeriallängherna finns i regel inte anteckning om flyttningar. Någon gång kan i födelse- och dopboken finnas anteckning om att till exempel föräldrarna flyttat strax efter barnets födelse.

By, gård, mantal

Anteckning om by finns i husförhörslängherna, i de flesta ministerialböckerna, i flyttningssängherna samt i mantalslängherna. Bynamnet kan saknas på en del sidor i husförhörslänghen. I de flesta fall är det då frågan om en rationalisering från prästens sida. Han har inte skrivit ut namnet på alla sidor utan bara i början av byn och kanske även mot slutet.

Uppstår tveksamhet om vilken by det är frågan om kan man kontrollera detta mot mantalslänghen eller mot en tidigare eller senare husförhörslängd. Bynamnet kan också saknas för personer skrivna under huvudrubriker av följande typ: "hantverkare, enkor, finnar, pigor, drängar". Dessa personer har i regel en anteckning i marginalen eller ovanför namnet om vilken by de bor i.

I husförhörslängherna från Sundsvallsområdet saknas i regel gårdsnamn, medan längherna i Nedertorneå har både by- och gårdsnamn. I husförhörslängherna finns även ibland gårdens hemmansnummer och antalet brukningsenheter för bonden. Dessa uppgifter finns säkrast i mantalslängherna. I flyttningssängherna samt i ministerialböckerna saknas uppgifter om gård och mantal. I stadsförsamlingar finns istället för by- eller gårdsnamn, kvartersnamn eller nummer och husnummer.

Hushållstillhörighet

Vilket hushåll en person tillhör finns i regel ej angivet i andra längder än i mantalslängderna i vilka alla personer som tillhör samma matlag är skrivna tillsammans. I husförhörslängderna skrevs i regel ett hushåll på varje sida. Överst finns husbonden med sin familj, därefter andra släktingar, till exempel far- och morföräldrar och längst ner på sidan tjänstefolket.

I församlingar som vuxit mycket snabbt har ofta den planerade husförhörslängden ej räckt till utan mer än en familj har skrivits in på samma sida. I dessa fall kan det vara svårt att veta till vilket hushåll en person hör, men genom kontroll mot mantalslängden kan man i många fall lösa hushållstillhörigheten. På flyttningsattesterna och i flyttningslängderna har någon gång hela hushållet skrivits in på samma attest eller rad i flyttningsboken men vanligtvis har tjänstefolket egna attester.

Familjeställning

Anteckning om familjeställning finns i alla längder. Familjemedlemmarna är relaterade till huvudmannen och om huvudmannen i familjen blir en annan förändras även familjeställningen för familjens medlemmar. I död- och begravningsböckerna anges familjeställning för hustru och barn men ibland även för andra medlemmar i familjen, till exempel moder eller svärmor. I detta fall kan före personens namn vara skrivet vem hon var svärmor eller moder till.

Civilstånd

I husförhörslängderna kan man genom vigselanteckningar eller anteckningar om äktenskapets upplösning få fram personens civilstånd. Saknas dessa anteckningar kan man i många fall med hjälp av familjeställning få reda på personens civilstånd. Svårigheter kan uppstå med tjänstefolk eller andra i församlingen tillfälligt vistande personer om dessa ej har några anteckningar om civilstånd. Många gånger finns för dessa personer anteckningarna ”till äkt. ledig” eller ”ej ledig” men för en del saknas helt anteckning om civilstånd.

På flyttningsattesterna finns anteckning om personen är ledig till äktenskap. Ibland kan på attesten finnas en anteckning om att äktenskapsledigheten ej är bestyrkt för någon viss period i personens liv. Flyttningslängderna har däremot sällan någon anteckning om civilstånd. I de senare död- och begravningsböckerna finns en speciell kolumn för den dödes civilstånd. I tidigare böcker kan civilstånd finnas skrivet efter den dödes namn. I lysnings- och vigselböckerna finns i regel anteckning om personerna som gifter sig är ogifta eller änkor/änklingar.

Yrke

Anteckning om eget yrke förekommer i alla längder utom i födelse- och dopboken. I husförhörslängderna är yrket i de flesta fall skrivet framför namnet. Ibland förekommer dock att sidan har ett yrke som huvudrubrik till exempel båtsmän, hantverkare och då har alla som är skrivna på den sidan det yrket. Har yrket förändrats under husförhörslängdens tidsperiod har det gamla yrket blivit överstruket och ett nytt skrivits ovanpå. Ibland kan även finnas årtal för yrkesbytet. Om man kontrollerar husförhörslängdernas yrkesuppgifter mot till exempel mantalslängderna, som fördes årligen, kommer man ganska snart att upptäcka att yrkesförändringar inte noterades lika noggrant i husförhörslängderna som i mantalslängderna. Den mest aktuella yrkesnoteringen finns därför i mantalslängden.

Om något av barnen övertagit hemmanet finns ofta anteckning om detta i husförhörslängden. Faderns yrke har blivit struket eller blivit kompletterat med ett "f", till exempel "f. Bond." (förr bonden) och sonen har fått yrket bonde. Årtal för denna händelse finns ibland, men oftast vet man inte mer än att detta har hänt någon gång under längdens tidsperiod. Ibland kan istället för ovanstående anteckningar finnas anteckningen "tillträtt" framför barnets namn och detta betyder att barnet övertagit hemmanet. Bokstäverna "f s s" brukar också så förekomma framför ett barns namn och detta betyder att barnet är skrivet "för sig själv" i mantalslängden vilket i praktiken betyder att sonen eller dottern på något sätt försörjer sig själv, alltså fått ett eget yrke. I ministerialböckerna noterades yrke i samband med att förrättningen ägde rum. I födelse- och dopböckerna finns istället för eget yrke faderns eller moderns yrke vid barnets födelse.

I församlingar där det finns adliga släkter är hederstitlar vanliga både för män och kvinnor. Titlarna förekommer i alla längder och är av typen högvälborne,

högvälfrejdade, ärevördige m. m. Titlarna är i regel ej utskrivna i sin helhet utan förkortade.

Vaccination

På 1790-talet upptäckte engelsmannen Edward Jenner vaccinet mot smittkoppor. Man hade tidigare försökt smittkoppsympning av friska personer. Redan 1757 gjordes den första ympningen i Sverige men likväl grasserade smittkoppor. År 1798 offentliggjorde Jenner sin upptäckt och smittkoppsvaccinet började spridas runt hela världen.

I Sverige gjordes den första vaccineringen år 1801. Efter 1810 blev vaccineringen mer allmän och utövades inte bara av läkare utan även av klockare och präster. I lag påbjöds den som obligatorisk år 1815. Vaccinet skyddade ej för obegränsad tid utan endast för ett tiotal år, och därför utfördes revaccination speciellt vid smittkopps epidemier. Ett förnyat reglemente från 1853 påbjöd alla föräldrar och målsmän att senast inom två år låta vaccinera sina barn. På landet utövades tillsynen av vaccinationen av kommunalnämnden som utsåg en eller två vaccinationsföreståndare. I städerna övervakades vaccinationen av stadsläkaren. Pastorsämbetet lämnade vid årets början en förteckning över de barn som var födda under näst föregående år och med ledning av denna anordnades vaccinationen. De journaler som vaccinatören förde överlämnades till pastorsexpeditionen för anteckning i husförhörslängden.

Om föräldrar ej låtit vaccinera sina barn straffades de med böter. För att ett barn skulle bli intaget på allmän skola eller uppfostringsanstalt fordrades ett intyg på vaccination eller på att personen ifråga hade haft smittkoppor.

Vaccinationsanteckningar finns förutom i husförhörslängderna även på flyttningsattesterna och ibland i flyttningslängden och i födelse- och dopboken. I husförhörslängderna finns vaccinationsanteckningar från början av 1800-talet. I de tidigare längderna finns ej några speciella kolumner för dessa anteckningar utan de finns i marginalen eller i kolumner för annan information.

Anteckningarna är till en början mycket varierande; "v, vac, vacc, y, ymp" för vaccination och "s, sm, smk, smitt, k, kopp, haft koppor, nat", (naturliga koppor) för genomgången sjukdom. Dessutom kan dubbla anteckningar förekomma till

exempel "vs, s/v". Anteckningen "Rev" förekommer också och betyder revaccination alltså har personen blivit vaccinerad på nytt. Senare kom föreskrifter om hur dessa anteckningar skulle föras; "v" för vaccination och "s" för smittkoppor. Någon gång kan även året för vaccinationen förekomma.

Anmärkningar

Anmärkningar finns i alla längderna samt på flyttningsattesterna. Alla längder har däremot ej särskilda kolumner för anmärkningar utan dessa kan vara förda i kolumner avsedda för annan information och i marginalerna.

Husförhörslängderna

Anmärkningar i husförhörslängderna är i regel korta och av typen; "blind, utfattig, sjuklig" o. s. v. Längre anmärkningar förekommer också ibland. Dessa är många gånger finstiltade och svåra att läsa.

Flyttningslängderna

Anmärkningarna i flyttningslängderna är fåtaliga. Endast i de senare längderna finns en speciell kolumn för anmärkningar. Vanligast är födelsedatum för män i värnpliktsåldern samt nummer för värnpliktiga. Mellan raderna finns anteckning om mantalsskrivningsdatum. I en del flyttningslängder finns en särskild kolumn för avprickning av alla barn som flyttat.

Födelse- och dopböckerna

Endast i de senaste böckerna finns en speciell anmärkningskolumn. I övriga böcker har anmärkningarna förts i samma kolumn som barnets eller föräldrarnas namn. Anmärkningarna är av följande slag; "oäkta, odöpt, nöddöpt" eller gäller uppgifter om dop i annan församling än hemförsamlingen, dopförrättarens namn, anteckning om barn som dött, inkomna och avsända attester, föräldrar som vägrat

låta döpa sina barn m.m. Mellan raderna finns anteckningar om datum för mantalsskrivningen samt datum för uppgift till SCB.

Lysning- och vigselböckerna

De äldsta böckerna saknar kolumner för anmärkningar vilka därför har förts i andra kolumner eller i marginalen. Anmärkningarna gäller oftast vigselförrättarens namn, emottagna eller utsända attester, boupptecknings- och avvitringsnotiser samt anteckning om äktenskapsbetyg. I en del böcker finns en kolumn med rubriken "Besöksdatum". Datumet, någon dag före lysningsdatum, kan avse den dag brudparet besökte prästen för att begära lysning.

Död- och begravningsböckerna

Liksom i övriga ministerialböcker finns anmärkningskolumn först i de senare böckerna. Anmärkningarna avser inkomna och avsända attester, tysthetsbegravningar, begravda eller döda på annan ort. Någon gång finns även en längre anmärkning om dödsorsaken om det till exempel rör sig om en olyckshändelse. Mellan raderna finns anteckning om datum för uppgift till höst- respektive vårting samt till mantalsskrivningen.

Kyrkoplikt

Kyrkoplikt kallas den handling genom vilken en statskyrkans medlem, som begått ett brott och därmed förverkat sin delaktighet i församlingen, återupptogs i församlingens gemenskap. Den bestod däri att brottslingen erkände sin skuld, bad Gud och församlingen om tillgift samt utlovade bot och bättring varefter prästen tillsade honom förlåtelse. Kyrkoplikten var antingen uppenbar eller enskild (hemlig). Den uppenbara kyrkoplikten ägde rum inför hela församlingen vid den allmänna gudstjänsten. Enskild kyrkoplikt skedde i sakristian eller i kyrkan före eller efter gudstjänsten i närvaro av några av prästen, ibland av församlingens äldste, utsedda personer.

År 1855 utkom en förordning som stadgade att kyrkoplikt, vare sig offentlig eller enskild, icke vidare skulle ådömas. Genom en annan förordning av samma dag föreskrevs att sådana förbrytare, som förut undergått kyrkoplikt, var skyldiga att innan de fick komma i åtnjutande av Herrens Nattvard, låtas av sin själasörjare i närvaro av några församlingsbor enskilt skriftas och avlösas. Först år 1917 försvann helt den gamla kyrkoplikten.

Anteckning om kyrkoplikt kan finnas på flyttningsattesterna och i husförhörslängderna där anteckningen oftast finns i anmärkningskolumnen. Anteckningen åtföljs ofta av ett vågstreck i kolumnen för frejd.

Konfirmationen och första gången nattvard

Konfirmationshandlingen anknyter till ungdomens första nattvardsgång och det föregående förhöret. Konfirmationen ägde rum vid biskopvisitationen enligt en från slutet av medeltiden bevarad sed. Det sägs att den evangeliska konfirmationen endast har namnet gemensamt med den medeltida. I 1575 års ordinantia finns konfirmationen utan samband med den första nattvardsgången. Först under 1700-talet blev offentligt förhör allt vanligare. En ordnad förberedande undervisning började också att krävas. I ett cirkulär från prästeståndet 1762 uppmanades prästerskapet att införa offentligt förhör i kyrkan i de församlingar där det ej redan var infört.

Det fanns bara allmänna anvisningar om ordnad nattvardsläsning. Kyrkolagen stadgade att ungdomarna skulle undervisas i den kristna läran, men inget om ordnad nattvardsundervisning. De allmänna anvisningarna talar först om anmälan till nattvardsundervisningen. Efter pålysning från predikstolen var det föräldrars och husbönders plikt att anmäla till församlingens kyrkoherde de barn, som var så gamla att de skulle förberedas för den första nattvardsgången. Praxis uppstod att barnen anmäldes tillsammans med sina föräldrar och målsmän och detta togs upp i ordningen 1920.

Vid undervisningen skulle användas den auktoriserade kateketiska läroboken och undervisningen skulle pågå tills barnen hade erforderlig kristendoms kunskap. Med detta menades att de skulle kunna katekesen utantill och bokstavligen svara på frågor samt att förstå det de hade läst. När undervisningen pågått tillräckligt

länge utsatte kyrkoherden en dag då förhöret skulle äga rum. Kungörelsen om detta kom från predikstolen och barnens närmaste anmodades att infinna sig vid förhöret. Nattvardsgången ägde rum följande helgdag i anslutning till högmässan, i äldre tider en undantagslös regel.

Anteckning om första gången nattvard är oftast någon av följande anteckningar; "1:a ggn, Adm., F.g." eller "1 g". Förkortningen åtföljs av nattvardsdatumet. Anteckningen om konfirmation är "konf (conf) " och datum. Denna anteckning finns i nattvardskolumnen eller i anmärkningskolumnen. Anteckning om konfirmation och första gången nattvard finns förutom i kommunionlängderna även i husförhörslängderna, på flyttningsattesterna och någon gång i flyttningslängderna.

I husförhörslängderna finns anteckning om första gången nattvard under hela 1800-talet. Anteckning om konfirmation har ej förts lika konsekvent. I lysnings- och vigselböckerna finns ibland anteckning om personer som ej blivit konfirmerade. I födelse- och dopböckerna kan prästen i efterhand ha antecknat vilka av barnen som blivit konfirmerade. Den vanligaste förkortningen "conf" som förekommer i födelse- och dopböckerna betyder däremot att nöddopet blivit bekräftat.

Nattvard

Den svenska kyrkans nattvard utformades av Olaus Petri i hans Svenska Mässa 1531. Skriftemål (bikt) skulle föregå nattvarden. I skriftemålet ingick också ett kommunionförhör. Detta skulle ske, om så var möjligt i samband med anmälan till nattvarden, och ägde rum antingen dagen innan eller samma dags morgon. Prästen kunde dock tillåta nattvardsgång utan föregående anmälan om han visste att inget hinder förelåg. Kommunionförhöret fick från år 1735 en självständigare ställning gentemot skriftemålet. Genom 1811 års handbok förvandlades skriftemålet till en offentlig gudstjänstakt.

Sedan 1916 är närvaro vid skriftemål ej nödvändig för nattvardsgång, men kvar stod dock prästens skyldighet att anordna skriftemål före varje nattvardsgång. Kommunionförhöret minskade i betydelse när förhör av ungdom vid konfirmationen blev allmänt förekommande. När nattvardsgång dessutom var i

lag påbjuden, ett nattvardsbesök per år, var kommunionförhör och skriftemål, som delvis var till för att värna om nattvardsbordets helgd, ej längre nödvändigt.

Nattvarden kunde fram till 1861 endast firas i samband med fullständig högmässa. Senare infördes enskilda gudstjänster med nattvardsgång. År 1910 upphävdes den lag varigenom nattvarden tidigare varit bunden till den egna församlingen.

Kommunionen var ett villkor för äktenskap, tillträde till ämbete, borgarrätt, akademisk examen samt för vittnesmål inför rätta. 1863 års kyrkolag avskaffade kommuniontvånget, men på enskilda punkter upphörde kommunionen först senare att vara civilt kompetenskrav

Anteckning om nattvardsgång finns förutom i kommunionlängderna även i husförhörslängderna och på flyttningsattesterna samt ibland i flyttningslängderna. På flyttningsattesterna finns angivet sista gången personen deltog i nattvarden i den församling han flyttade ifrån. Denna anteckning kan även finnas i en del flyttningslängder. På flyttningsattesterna antecknades även om personen av någon anledning ej fick delta i nattvarden.

I husförhörslängderna finns anteckning om antalet nattvardstillfällen per år. Anteckningen är ett datum eller en bokstav eller siffra som står för ett datum. En nyckel till dessa bokstavs- eller sifferkoder finns oftast med i längden. I kolumnen för nattvardsgång finns dessutom anteckning om privat nattvardsgång. I och med att tvånget för deltagande vid nattvard upphörde började också nattvardsanteckningarna att minska. I de flesta församlingar finns i slutet av 1800-talet endast anteckning om första gången nattvard.

Husförhör

I 1686 års kyrkolag finns stadgat om husbesök. Dessa hade till en början en själavårdande karaktär, men det dröjde inte länge förrän förhörsmomenten blev det dominerande inslaget vid dessa besök. År 1726 blev husförhören lagstadgade genom konventikelplakatet. Till en början mötte prästerna ringa anslutning vid sina förhör och mot detta kom en kunglig förordning år 1765 som fastställde en skala enligt vilken en person skulle plikta utifall han/hon ej infann sig vid förhören. Denna stadga var i kraft ända till 1888, men hade då redan länge varit ur praktiskt bruk.

Medlemmarna av en husförhörsrote samlades årligen i något hem till förhör i katekesen och i läskunnighet. Dessutom förekom vid husförhöret även förtroliga samtal och pastoral påverkan, vidare innebar husförhöret för byfolket en stunds gemensam samvaro, som ofta avslutades med ett husförhörskalas.

På 1800-talet fick skiftet av byarna den konsekvensen att det gamla byalaget söndersplittrades och de naturliga förutsättningarna för bysamhällets gemensamma liv försvann. När sedan det svenska samhällets struktur fortsatte att förändras genom till exempel näringsfrihetens införande, avskaffandet av husagan och konventikelplakatets upphävande kom den lutherska åskådningen att ifrågasättas. Särskilt katekesläsning utsattes för skarp kritik.

Allt detta påverkade husförhören och deltagandet minskade speciellt sedan husförhören flyttats från hemmen till skolan eller sockenkyrkan. Husförhören slutade på många håll redan på 1870-talet men dröjde kvar i en del församlingar långt in på 1900-talet. Längst dröjde den kvar i Norrland och i Västsverige. I Norrland beroende på de långa avstånden till sockenkyrkan och i Västsverige på grund av att schartaunismen skapat en gynnsam andlig atmosfär.

Anteckning om husförhör finns i husförhörlängden, men kan även finnas på flyttningsattesten. På flyttningsattesten finns i regel endast anteckning om någon har försummat att infinna sig vid husförhör. I husförhörlängden finns årliga kolumner för anteckningar om närvaro eller frånvaro vid husförhör. Om längden sträcker sig över fler år än vad husförhörskolumnerna räcker till har anteckningar förts även i andra kolumner till exempel i anmärkningskolumnen. Anteckning om närvaro vid husförhör är oftast ett "N" och frånvaro saknar i regel anteckning men kan ibland anges till exempel med någon av följande anteckningar; "sjuk, aegr" (sjuk) "abs" (absens d.v.s. frånvarande), "scholan, militärtjänst".

Betyg vid husförhör

I kyrkolagen 1686 finns inga bestämda föreskrifter om allmän läskunnighet utan det omnämndes endast som ett fromt önskemål. År 1723 kom en stadga som ålade föräldrar och förmyndare att lära sina barn att läsa. Dessa läskunskaper kontrollerades för både barn och vuxna vid det årliga husförhöret och redovisades i husförhörlängden.

Memorering av vissa bestämda kristendomsstycken krävdes också av församlingsborna. Under 1700-talet kunde i husförhörslängderna finnas ett tjugotal kolumner för utantillkenskaper. Senare minskades antalet kolumner till sex; en för Luthers lilla katekes och en för var och en av de fem förklaringarna. I längder från slutet av 1800-talet finns bara en kolumn för redovisning av utantillkenskaper. Men församlingsborna skulle inte bara kunna rabbla det som de lärt sig utantill utan de skulle även förstå och med egna ord kunna förklara det. Allt detta kontrollerades vid det årliga husförhöret och redovisades i katekismilängden eller husförhörslängden som den vanligtvis kallades. Anteckning om betyg finns i husförhörslängderna och på flyttningsattesterna.

Någon gång kan betyg även förekomma i flyttningslängderna. Längderna från senare delen av 1800-talet har i regel endast ett betyg för kristendomskunskap, men de tidigare kan ha upp till ett tiotal, ofta kodade, betyg. Förutom kodade betyg förekommer även klartextbetyg. Dessa betyg är av typen ”bra, god, svag, hjälplig, försvarlig”. Klartextbetygen är ofta förkortade, och då finns i regel ett betyg i var och en av kolumnerna för läsbetyg, men är betyget utskrivet finns oftast bara ett betyg gemensamt för alla kolumnerna.

BILD 7. Exempel på betygsnoteringar och förklaringar.

Läskunnighet	
—	Har begynt läsa
—	Läser svagt
—	Läser någorlunda
—	Läser försvarligt
—	Läser med färdighet

Begrepp och förstånd	
—	Har svagt begrepp
—	Har någorlunda begrepp
—	Har försvarligt begrepp
—	Har godt begrepp

Utantillkunskaper	
·	Lilla katekesen
· ·	Lilla katekesen samt första hufvudstycket af Svebilii förklaring
· · · · ·	Lilla katekesen samt alla hufvudstycken af Svebilii förklaring

I tidiga längder är kolumnen ”läser” uppdelad i tre spalter. I senare längder finns oftast enbart två kolumner, en för innantilläsning och en för kristendomskunskap. I en del församlingar, till exempel i Njurunda, finns i husförhørs- och nattvardskolumnerna anteckningar om kristendomskunskap förda för barn under konfirmationsåldern.

I exempel från Nedertorneå finns tre olika betygssystem, dels den i Norrland vanliga bryggan, dels ett strecksystem med lodräta och vågräta streck, som byggs upp allt eftersom kunskaperna ökar och ibland en kombination av dessa. Dessutom förekommer ett korssystem där tecknen har olika betydelse beroende på i vilken kolumn de finns. Samma person kan ha alla tre betygssystem. För katekesen och förklaringen har bryggan och strecksystemet använts och för läsning korssystemet.

I Trosa landsförsamling finns förutom betyg i klartext två alternativa kodsystäm för betyg vilka vi kallat streck- och korssystem. Korssystemet har två huvudvarianter dels uppåtgående och dels nedåtgående konstruktion.

Strecksystemet finns också i två varianter dels en enklare och dels en mera utbyggd. Det utbyggda strecksystemet kombineras ofta med siffran 5 (för samtliga huvudstycken). I Trosa förekommer även en del andra ovanliga tecken som ej har kunnat hänföras till något betygssystem samt ett system med vågstreck under läsmärket för att markera att någon har kunnat t.ex. ett huvudstycke men senare glömt det.

Litteraturförteckning

Anderö, Henrik; *Läsebok för släktforskare*. ICA-förlaget AB, 1979.

Andrén, Carl Gustaf; *Kyrkokunskap*. Lund, 1973.

Beijbom, Ulf; *Släkt- och hembygdsforskning*. Lund 1978.

Brillioth, Yngve; *Svensk kyrkokunskap*. Stockholm 1953.

Carlsson, Lizzie; *Jag giver dig min dotter*. Lund 1965.

Gustavsson, Anders; *Kyrkotagnings seder i Sverige*.

Hazelius Berg, Gunnel; *Brudgum och brud i deras högtidsstund*. Fataburen 1969.

Hawrinsky, Richard; *Sveriges lasarettsväsende förr och nu*. Stockholm 1906.

Johansson, Seved; *Kyrkoarkivens vård*. Lund 1971.

Nordisk Familjebok, 1:a upplagan.

Pleijel Hilding; *Hustavlans värld*. Stockholm 1970.

Rodhe, E; *Svenskt gudstjänstliv*. Uppsala 1923.